

İslam Öncesi Arap Toplumunun “Câhili” Olmasından Hayvanlar da Etkileniyor muydu?

-Akr Geleneği Üzerinden Bir Soruşturma-*

Were Animals Affected by the “Jähili” of Pre-Islamic Arab Society?

-An Inquiry into the ‘Aqr Tradition-*

Tuğba Velioglu

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History
Giresun / Turkey

tugba.velioglu@giresun.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5528-9775

Makale Bilgisi / Article Information

*Bu makale, “İslam Tarihinin İlk Dönemlerinde Veteriner Hekimlik Faaliyetleri (Hicri I-III. /Miladi VI-IX. yüzyıllar)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* This article is produced from doctoral thesis named “Veterinary Practices in the Early Islamic History (I-III./VI-IX. Centuries)”.

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 30 Nisan 2024 / **Date Received:** 30 April 2024

Kabul Tarihi: 18 Haziran 2024 / **Date Accepted:** 18 June 2024

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2024 / **Date Published:** 30 June 2024

Yayın Sezonu: Haziran 2024 / **Pub Date Season:** June 2024

Atf: Velioglu, Tuğba. “İslam Öncesi Arap Toplumunun “Câhili” Olmasından Hayvanlar da Etkileniyor muydu? -Akr Geleneği Üzerinden Bir Soruşturma-”. *Akademik Siyer Dergisi* 10 (Haziran 2024), 48-66.

Citation: Velioglu, Tuğba. “Were Animals Affected by the “Jähili” of Pre-Islamic Arab Society? - An Inquiry into the ‘Aqr Tradition -”. *Journal of Academic Sirah* 10 (June 2024), 48-66.

<https://doi.org/10.47169/samer.1476356>

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça’da belirtildiği beyan olunur (Tuğba Velioglu).

Ethical Statement: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Tuğba Velioglu).

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Öz

İslâm öncesi Arap toplumunun “cahili” olarak nitelendirilmesi, hal ve tavırlarındaki katılık, hilmiden uzak olma gibi nedenlerden dolayıcıdır. Bu tabiattaki insanların hayvanlara karşı muamelelerinde de aynı davranış kalılarına sahip olup olmadıkları bu araştırmanın temel hareket noktasıdır. Bu dönemde hayvanlar çok sevimlerine rağmen halkın, atalarının geleneklerine olan bağılılıkları sebebiyle zarar gören varlıklar olmuşlardır. Tarihsel koşullar açısından toplumun hayvanlara fazla ihtiyaç duydukları bir zamana tekabül etse de insanların onlara merhametten uzak davrandıkları görülmektedir. Bazı gelenekler hayvanların işkence çekerek öldürülmelerine sebep olmuştur. Atîre (fera’), cebb, müsle, beliyye ve ‘akr, bu türden gelenekler arasındadır. İslâm ansiklopedisinde bu türden geleneklerin çoğu madde olarak yer almasına rağmen ‘akr geleneğine yer verilmediğini, bununla ilgili müstakil bir çalışmanın olmadığını tespit ettik. Bu makalede amacımız Hz. Peygamber’in “İslâm’da ‘akr yoktur” hadisiyle kaldırmış olduğu bu geleneğin farklı şekillerini ve yapılış nedenlerini sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Câhiliye Dönemi, Hz. Peygamber, Hayvan, ‘akr.

Abstract

Although animals were loved very much in the Jâhiliyyah Period, they were harmed due to adherence to ancestral traditions. Considering this period, although it corresponds to a time when society needed animals the most, it is seen that people treated them without mercy. Some traditions caused animals to be tortured and killed. Atîra (fara’), jabb, musla, beliyya and ‘aqr are among these traditions. Although most of these traditions are included in the encyclopedia of Islam, we have determined that the ‘aqr tradition' is not included and there is no independent study on it. In this article, we want to reveal different forms of ‘aqr tradition, which The Prophet abolished with hadith "There is no ‘aqr in Islam" and the reasons for its construction.

Keywords: Sirah, Jâhiliyyah Period, The Prophet, Animal, ‘Aqr.

GİRİŞ

İslâm öncesi Arap toplumunu genel manada tarif etmek için “Câhiliye” terimi Kur’ân’da kullanılmakta ve dört yerde geçmektedir: Uhud Gazvesi’nde ağır darbe alan Müslüman ordusundaki bazı münafıkların eski Câhiliye zannına kapılıp Hz. Peygamber’e hesap sorması,¹ kadınların câhiliye âdetlerini bırakması,² Hudeybiye Antlaşması’nda Müşriklerin Câhiliye kibri ile Müslümanların umre yapmalarına izin vermemeleri³ ve bazı kesimlerin yeniden Câhiliye hükümlerini geri istemesi.⁴ Hz. Peygamber de hadislerinde “Câhiliye” terimini kullanmış ve o döneme ait kimi âdetlerin İslâm’ın gelişiyile terk edilmesi gerektiğini buyurmuştur.⁵

Câhil, bilgili kelimesinin zıddı olarak bilinse de söz konusu dönemi tanımlamak amacıyla çok daha fazla manayı ifade eder. Toplumun okuma-yazma oranının çok düşük olmasından ziyade tutum ve davranışlarına yansıyan bazı özellikler İslâm öncesi Arap toplumu insanını temsil eder. Cevâd Ali Câhiliye Dönemi’ni tanımlayan özelliklerin bilgisizlik, ahmaklık, kibir, öfke, itaatsiz, ilahî bir iradeye veya herhangi bir yönetime başkaldırma olduğunu ifade etmiştir.⁶ Asabiyete bağlı şiddet yanlısı girişimler de Câhiliye insanına ait davranışlardır. Toplumda saldırganlık olarak kabul edilen cahilce davranışlar üstün birer vasıf olarak kabul ediliyor, iyi huylu olmak (hilm) ise çoğunlukla ahmaklık ve budalalık sayılıyordu. Câhiliye Dönemi şairi Amr b. Külsûm’ün, “Hele biri kalkıp da bize karşı cahillik etsin, o zaman biz cahillikte bütün cahillerden baskın çıkarız.” ifadesi, toplumun cahilliğe bakışını gözler önüne sermesi açısından önemlidir.⁷

Câhiliye toplumu, putperestliğe kuvvetli bir taassupla bağlı olmaları ve diğer dinlere karşı ilgisiz ve bilgiden uzak olmaları sebebiyle Ehl-i Kitab grupları tarafından küçük görülmüştür. Örneğin Evs ve Hazrec kabileleri, Kureyza, Kaynukâ’ ve Nadîr Yahudi kabileleri ile birlikte Medine’de yaşamaktaydılar. Medine’deki nüfuzunu Buas Savaşları sebebiyle iyice kaybeden Evs ve Hazrec kabileleri, Yahudilerin aralarından çıkacak bir peygamber önderliğinde Arapları yenilgiye uğratacakları şeklindeki tehditlerine maruz kalmışlardı.⁸

İslâm öncesi Arapların genel itibarıyla yukarıda tanımlanan özelliklere sahip olarak dini, ekonomik ve toplumsal konularda batıl inanç ve tutumlar sergilediği görülmektedir. Başta güçsüz ve fakirler olmak üzere, köleler, kadınlar, kız çocukları, vb. toplumun her kesiminden insanlar bu dönemin cahil davranışlarından olumsuz anlamda nasibini almıştır. Habeşistan’daki Müslüman kafilenin başındaki isim Ca’fer b. Ebû Tâlib, İslâm’dan önceki Arap toplumunun nasıl bir hal

¹ 3/Âl-i İmrân, 154.

² 3/el-Ahzâb, 333.

³ 48/el-Fetih, 26.

⁴ 5/el-Mâide, 50.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî* (Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423), 313; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1996), 5/309; Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Şu’ayb el-Arnâvût - Muhammed Kâmil Kurre Bülelî (Beyrut: Dârü’r-Risâleti’l-Alemiyye, 2009), 5/223.

⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fi târihi’l-Arab kable’l-İslâm* (Bağdat: Câmî’atü Bağdât, 1993), 1/44.

⁷ Ebû’l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh el-Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb fi marîfeti ahvâli’l-Arab*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî (y.y.: Dârü’l-Kütübi’l-Mısriyye, t.y.), 1/16; Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-18.

⁸ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 217.

içerisinde olduğunu açıklamak amacıyla Necâşî'ye Câhiliye Dönemi zihniyetine sahipken putlara taptıklarını, ölen hayvanların etini yediklerini, fuhuş yaptıklarını, akrabalık bağlarını görmezden geldiklerini, komşularına kötülük ederek güçlü olanların zayıfları ezdiklerini belirtmiştir.⁹

Câhiliye Dönemi'nde hayvanlara yönelik yapılan ancak onların işkence çekmesine sebep olan eğlence amaçlı uygulamalar veya kendi taassuplarınca doğru olduğuna inandıkları, bunun için hayvanları kullandıkları ritüeller bulunmaktaydı. Atîre (fera'), cebb, müsle, beliyye ve bu makalenin konusu olan 'akr bu âdetlerden bazılarıdır. Söz konusu ve daha fazlası da olan âdetlerin bazıları Kur'ân'dan gelen hükümlerle bazıları da Hz. Peygamber'in talepleriyle kaldırılmıştır. Murat Sarıcık “Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi”¹⁰ isimli makalesinde müstakil olarak bu âdetlere yer vermiştir. Ayrıca İslâm Ansiklopedisi'nde âtire¹¹ ve beliyye¹² maddeleri yer alırken, müsle âdeti ise işkence¹³ maddesi içerisinde açıklanmıştır. Makalenin konusu olan 'akr hakkında müstakil bir çalışmanın olmaması ve bu araştırmamızda daha sonra belirtilecek olan beliyye âdeti içerisinde değerlendirilmesi 'akr âdetinin daha geniş şekilde açıklanması ihtiyacını hissettirmiştir.

'akr sözlükte pek çok anlama gelirken konuyla bağlantılı olarak “boğazlamak, yaralamak, (köpek, aslan, kurt, vb.) ısırarak yaralamak, ayak sinirlerini kesmek” manalarına gelmektedir.¹⁴ Makalede, 'akr âdetinin yapılış amaçlarına göre iki şekilde görüldüğü; inançlarına göre yapılan 'akrın kabirlerde kurban edilerek, gösteriş amaçlı yapılan 'akrın ise hayvanları yaralama şeklinde uygulandığı hakkında bilgiler sunulacaktır. Bu bağlamda 'akr geleneğinin yapılışında dinî ve sosyal gerekçeler de yatmaktadır. Bu geleneğin toplum içinde uygulanmasında Câhiliye inanışlarının etkisi ve halk arasında kendini kabul ettirme ve düşmana gövde gösterisinde bulunma amacıyla toplumsal boyuttaki sebepler de makalede açıklık getirilecek konular arasındadır.

1. KABİRLERİN BAŞINDA YAPILAN 'AKR

Araplar arasında hayvanların kurban edilmesi, boğazlanması için 'akr kelimesi kullanılmaktaydı. Kabir için kesilen kurbanlara ise 'akire (عقيرة) denilmekteydi. Ölü, kabre konulduktan sonra kabrin yanında büyük veya küçükbaş hayvanlardan herhangi birinin başı veya

⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekâ vd. (Kahire: Şirketü Mektebe ve Mabaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 1/335-336; Fayda, “Câhiliye”, 7/18.

¹⁰ Murat Sarıcık, “Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/33 (Aralık 2014), 61-86.

¹¹ Halit Ünal, “Atîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/79-80.

¹² Abdülkerim Özyayın, “Beliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/419.

¹³ Şamil Dağcı, “İşkence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/429-433.

¹⁴ Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, nşr. Abdülhamid Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), “'akr”, 3/197; Ebû'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 2004), “'akr”, 4/592; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), “'akr”, 3/2195; Ebû'l-Feyz Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. İbrahim et-Terzî (Kuveyt: Matba'a Hükümetü'l-Kuveyt, 1972), “'akr”, 13/101; Edward William Lane, *An Arabic-English Lexicon* (Beirut: Librairie du Liban, 1968), “'aqr”, 5/2125-2126.

arka ayak sinirleri kesilerek 'akr yapılırdı. Küçükbaş hayvanlar ve develer kabirlerde kurban edilen hayvanlar arasındaydı. Hayvanların 'akr ediliş yöntemleri farklılık gösterirdi. Bazıları hayvanları boğazlayarak kurban eder ve etini yemek için dağıtırlardı. Bu şekilde kurban edilen hayvanlar diğerlerine nazaran daha iyi durumdaydılar. Çünkü bazıları hayvanların ayaklarını keserek onların kaçmalarını engeller ve hayvanı o şekilde mezarın başında bırakırdı. Yaralı ve can çekişir halde yatan hayvan bu şekilde ölümü bekler ya da yırtıcı hayvanlar tarafından yenirdi.¹⁵

Kabirdeki ölümler için hayvan kurban etme âdeti Mezopotamya'da çok daha eski dönemlere tekabül eder. Milattan önce iki binli yıllarda Asurluların ölümleri için hayvan kurban ettiğine dair bilgiye kabirlerde yapılan kazılarda bulunan yemek kapları, hayvan kalıntıları ve hayvan başları sayesinde ulaşılmıştır.¹⁶ Urartu mezarlarında çevresinde bulunan kaplar içinde koyun, keçi ve sığıra ait oldukları söylenen hayvan kemiklerinin olması ölümler için kurban kesilip halka yedirildiğinin bir kanıtıdır.¹⁷ Türklerde de benzer bir geleneğin var olduğunu Orhun Yazıtlarında cenaze için büyük toplulukların yemek ziyafetine katıldığı geçmektedir. Kurban edilen hayvanlar arasında at ve koyun yer alırdı. Cenaze yemeklerinin önemli bir bölümünü kurban töreni oluşturmaktaydı.¹⁸

İslâm öncesi Arapları mal varlıkları, çocukları, akrabaları ve hizmetçilerinin sayısını onur ve itibar kaynağı olarak gördüklerinden övünmek için sadece yaşayanları değil, aynı zamanda ölmüşlerini de kullanırlardı. Kabilelerinin büyüklüğünü kanıtlamak mezarlıklara gidip akrabalarından daha önce yaşamış olan kahraman ve şerefli kişilerin mezarlarını işaret ederler ve onların sayısını da bir gurur kaynağı olarak sunarlardı.¹⁹ Bu durum Kur'ân'da şu şekilde işaret edilir: "Çoklukla övünme yarışı sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı."²⁰ Bu yüzden kahraman ve yiğit kişilerin mezarları için hayvanları 'akr etmek cömertlik göstergesiydi. Kişi mezara konulduktan sonra kurban kesilir ve hayvanın kanı ile mezarı sulanırdı. Ölüm yıldönümlerinde bu ritüel tekrarlanır ve her sene mezarlar hayvan kanı ile kaplanırdı. Mezarların hayvan kanı ile kaplanması ölen kişi için yapılan bir ikram ve onu şerefleendirme olarak kabul edilirdi. 'Akr yalnızca aileler tarafından yapılmazdı. Ölen kişiyi seven ve ona değer veren kişiler tarafından da yerine getirilirdi.²¹

Kavmini ölüsüyle koruyan kahraman olarak bilinen Rebîa b. Mükeddem el-Kinânî için kabrinin başında çokça 'akr yapılmıştır. Rebîa b. Mükeddem Câhiliyye Araplarının en meşhur ve etkili kişileri arasında yer almış, yiğit ve cesur kişileri nitelemek için "Rebîa b. Mükeddem'den daha cesur..." deyimini kullanılmıştır. Rebîa'nın kabilesi olan Kinâne Araplar arasında "Arapların kurtarıcısı" olarak anılmış ve o kabileden bir kişinin on kişiye bedel güce sahip olduğu toplumda

¹⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 5/128; Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-ĥadîs ve'l-eser*, nşr. Tâhir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1399/1979), 3/272; Halîl b. Ahmed, "'akr", 3/199.

¹⁶ L. Gürkan Gökçek - Gülbin İnce, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da İnanç Sistemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2016), 53.

¹⁷ Atilla Batmaz, "Urartu Dininde Kurban Kavramı ve Kurban Uygulamaları", *Belleten* 77/280 (Aralık 2013), 819.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Şenay Sayın Alsan, "Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022), 179-196.

¹⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/678-679.

²⁰ 102/el-Tekâsür Sûresi, 1-2.

²¹ Ali, *el-Mufaşşal*, 9/173-174.

övgü vesilesi olarak kullanılmıştır.²² Rebîa'nın Araplar arasında bu kadar sevilmesi ve övülmesi, onun “Eyyâmü'l-Arab” olarak bilinen kabile savaşlarından Kedîd Günü'nde (Yevmü Kedîd) kabilesini başka bir kabilenin saldırılarından hem ölüsüyle hem de dirisiyle korumuş olmasıdır. Rebîa'nın anlatılan kahramanlık hikayesi ise şöyledir: Kedîd Günü Süleym ve Fâris b. Kinâne kabileleri arasında anlaşmazlık çıktığından Kinâne, Süleym'den iki adamı öldürmüştür. Nübeyşe b. Habib önderliğinde Süleym kabilesinden bir grup intikam almak amacıyla Kinâne'nin üzerine yürümüşlerdir. Kinâne'den Rebîa b. Mükeddem, kadınların da içinde bulunduğu kabileyi korumak amacıyla öne atılmış ancak karşı tarafın gönderdiği oklarla ağır yaralanmıştır. Geri döndüğünde annesi hemen yaralarını sarmış ancak Rebîa yaraları ağır olduğu için öleceğini, o yüzden atının üstünde mızrağına dayanarak onları oyalayacağını, o zamana kadar hemen oradan uzaklaşmalarını söylemiştir. Kabilesindekiler uzaklaşırken gerçekten de Rebîa mızrağına dayanmış ancak bir süre sonra o şekilde hayatını kaybetmiştir. Atının üstünde durduğunu gören Nübeyşe ve yanındakiler Rebîa'nın cesur bir süvari olmasından ötürü ondan korkmuşlar ve ona yaklaşmamışlardır. Ölüp ölmediğini kontrol etmek için Rebîa'ya değil atına ok atmışlar ve bu şekilde öldüğünü anlamışlardır.²³

İslâm öncesi döneminde Rebîa'nın mezarına 'akr yapıldığı kadar kimsenin mezarına 'akr yapılmadığı bildirilir.²⁴ Hatta Beni Kinâne onun için söyledikleri şiirlerinde “Allah'a yemin olsun ki bin tane siyah gözlü deve olsa mezarına 'akr ederek onu sularız.” demişlerdir. Hassân b. Sâbit de bir gün onun mezarını ziyaret etmiş ve ona övgü dolu bir şiir söylemiştir. Şiirde devesinin Rebîa'nın mezarından bile ürktüğünü, yolculuğu uzun olmasaydı devesini onun mezarına geleneklerindeki gibi 'akr etmekten hoşnut olacağını belirtmiştir.²⁵

Câhiliye Araplarının kabir başında 'akr yapma gerekçelerinin dini boyutu da bulunmaktaydı. Onların ölüm sonrası hayata dair inanışları mevcuttur. Ahirete dair onların görüşlerine yönelik Kur'ân'daki eleştirilerin²⁶ geçtiği ayetlerle ilgili bazı yorumlarda onların ahiret inancı olmadığı ileri sürülse de halk arasında öteki dünyaya inandıklarına dair 'akr gibi gelenekler bulunduğu ancak onlardaki ölüm ötesi hayat algısının İslâm dinindeki ahiret anlayışıyla aynı olmadığı yorumu da yapılmıştır.²⁷ İslâm öncesi Araplarının ölüm sonrası hayat inanışlarına göre ölen kişinin ardından hayvan 'akr etmek onu dünyadaki cömertliğine karşılık ödüllendirmektir. Çünkü ölen kişi

²² İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1404), 6/105.

²³ Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn el-İsfahânî, *el-Egânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1410), 16/307-308; el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/125.

²⁴ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 6/38. Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed Sem'ânî, *el-Ensâb*, nşr. Abdurrahmân b. Yahya Muallimî (Haydarâbâd: Meclis Dâiretü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1382/1962), 10/162.

²⁵ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr Müberred, *el-Kâmil fi'l-edeb*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabiyye, 1417/1997), 4/74; el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/125.

²⁶ “Onlar, ‘Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz’ demişlerdi.” 6/el-En'âm, 29; “Onlar, ‘Allah ölen bir kimseyi diriltmez.’ diye var güçleriyle Allah'a yemin ettiler. Hayır diriltecek!..” 16/en-Nahl, 38; Daha fazlası için bk. 17/el-İsrâ 49; 64/et-Tegâbün 7; 13/er-Ra'd 5; 23/el-Mü'minûn 82; 27/en-Neml 67; 44/ed-Duhân 34-36.

²⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mehmet Mahfuz Söylemez, “İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Araplarında Ahiret İnancı”, *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 9-49; Fikrullah Çakmak, “Câhiliye Şiirinde Ahiret İnancı”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (Aralık 2021), 119-146.

hayattayken cömertlik yaparak deve 'akr etmiş ve bunu çevresine yedirmiştir. İnançlarına göre ölen kişinin sevenleri de kabrinin başında hayvan 'akr ederek bundan yırtıcı hayvanların ve kuşların yemesini sağlamış ve o öldükten sonra da yaşarken yedirdiği gibi yedirmişlerdir. Ayrıca 'akr edilen hayvanlar kabirdeki kişiye öteki dünyada binek olacak, orada bineğiyle yolculuk edecek ve kahramanlıklarına devam edecektir.²⁸ Bazı 'akirelerde hayvan kesilip etinden halka dağıtılarak ikram edilirdi.²⁹ Fakat kabir başında arka ayaklarının sınırları kesilerek 'akr edilen hayvanlar ise, acı içerisinde çaresizce ölümünü bekler, kuşların ve yırtıcı hayvanların faydalanması için bu şekilde kabrin yanına bırakılırdı.

Necâşî'nin mezarını ziyaret eden bir adamın söylediği şiir 'akr âdetini uygulayanların zihniyetini kanıtlar niteliktedir. Bu şair, Necâşî'nin mezarını ziyaret ettiğinde onu övmek amacıyla sözlerin onun özelliklerini nitelemekte sınırlı kaldığını belirtmiş ve onun için söylediği beyitte bir deveyi ustaca yapılmış parlak keskin bir kılıçla kabri için kestğini ve bu sayede devenin onun kabirdeki yolculuğunu kolaylaştıracağını ifade etmiştir.³⁰

'Akire'nin benzetildiği başka bir gelenek beliyedir. Bazı âlimler bu iki geleneği birbirine benzetmişlerdir. İbnü'l-Esir halkın inanışına göre kabirdeki yakınlarının kestikleri kurbanlarla öteki dünyaya gideceklerini söylemiş ve İbn Manzûr da bilgi vermeden beliyelere 'akire denildiğini belirtmiştir.³¹ Ancak iki ritüelin niyet ve uygulanışı birbirinden farklıdır. Beliyye (بلية) mezarı başına bağlanan, aç ve susuz bırakılıp terk edilen dişi deveye denilirdi.³² Câhiliye Arapları ölüyü kabre indirdikten ve yanına yiyeceğini, şahsi eşyalarını koyduktan sonra üstünü toprakla kapatırlar ve mezarın yanına ikinci bir çukur daha kazarlar, buraya beliyeyi yani ölen kişinin bineğini ya da herhangi bir bineğin kafasını geriye doğru bağlayıp ön ayakları birbirine iliştirir şekilde canlı ya da boğazını keserek koyarlardı.³³ 'Akr'da olduğu gibi beliyeye için de ölünün öteki dünyada bu hayvana binerek yolculuk yapacağına inanılırdı³⁴ fakat görüldüğü üzere yerine getiriliş şekli değişiklik göstermektedir.

²⁸ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Ġarîbü'l-ġadîs*, nşr. Abdülkerîm İbrâhîm el-Ġurbâvî (y.y.: Dârü'l-Fikr, 1982), 1/369; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl San'ânî, *Sûbü'lü's-selâm* (Kahire: Dârü'l-Hadis, y.y.), 1/508; Muhammed Nu'man Cârîm, *Edyânü'l-'Arab* (y.y.: Matbaatu's-Sa'âde, 1341), 105; Murat Sarıçık, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 293; Ali Çelik, "Asr-ı Saadette Halk İnançları", *Bütün Yönleri ile Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 4/344; Sarıçık, "Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi", 69.

²⁹ Söylemez, "Cahiliye Araplarında Ahiret İnancı", 25.

³⁰ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr Müberred, *el-Kâmil fi'l-edeb*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabiyye, 1997), 4/74; Hattâbî, *Ġarîbü'l-ġadîs*, 1/369.

³¹ Söylemez, "Cahiliye Araplarında Ahiret İnancı", 24.

³² Ebü'l-Kâsım İsmâîl el-Abbâs Sâhib b. Abbâd, *el-Muġîḥ fi'l-luġa*, nşr. Muhammed Hasan el-Yâsîn (Beyrut: İlmü'l-Kütüb, 1994), "bly", 10/354; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "bly", 14/86; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, "bly", 37/205-206.

³³ Özeydin, "Beliyye", 5/419; Ramazan Altıntaş, "İslâm Öncesi Arap Düşüncesi", *Doġu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Aklî Düşünce ve Felsefenin Doġu'dan Doġuşu: Babil-Keldani-Çin-Hint-İran-İbranî Gelenekleri*, ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ali Osman Kurt (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 1/1106; Adnan Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Cahiliye Arapları", *Hız. Peygamber'in (sas) Doġduğu Çevre ve Toplum*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 32.

³⁴ Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr İbn Habîb, *el-Muġabber*, nşr. Eliza Lichten Stater (Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.), 323.

2. HAYVANLARI YARALAYARAK ÖLDÜRME ŞEKLİNDE YAPILAN ‘AKR

‘Akr’ın bir diğer çeşidi de hayvanların vücuduna yara darbeleriyle yapılan ve acı içinde ölmesine sebep olan gelenektir. Bu ‘akr çoğunlukla kılıçla ya da kesici başka bir aletle hayvanların ayaklarını ya da ayaklarındaki sinirleri keserek uygulanırdı.

Kur’ân’da, Semûd kavmine gönderilen devenin ‘akr edilerek katledildiği geçmektedir. Semûd kavmine peygamber olarak gönderilen Hz. Sâlih’ten mucize getirmesi istenince Allah tarafından bu kavme eşi görülmemiş bir deve bahşedilmişti. Allah, insanlara bu deveye dokunmamalarını, devenin su içtiği günler suyu kullanmamalarını ve deveyle nöbetleşerek suyu kullanmalarını emretmişti. Ancak Hz. Sâlih’e inanmayan inkarcılar azgınlıkta ileri giderek deveyi öldürmüşlerdi. Kur’ân-ı Kerim’de deveyi öldürme eylemi ‘akr ile ifade edilerek “...فَعَقَرُوا النَّاقَةَ”³⁵, “...فَعَقَرُوهَا”³⁶ şeklinde geçmektedir. Buradan hayvanın yalnızca boğazlanarak değil çeşitli yara darbeleriyle katledildiği işaret edilmektedir. Nitekim tefsirciler de bu konuda ittifak etmişlerdir. Bazı tefsirciler kitaplarında ‘akr’ın Arapların yaptığı bir uygulama olduğu ve devenin önce bacaklarındaki sinirleri kestikleri sonrasında onu boğazladıkları şeklinde açıklamışlardır.³⁷

Câhiliye Arapları arasında hayvanları yaralamak suretiyle yapılan ‘akr’lar amaçları ve durumlarına göre çeşitlilik göstermektedir:

2.1. Savaşlarda Yapılan ‘Akr

Arabistan Yarımadası üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen yüksek sıcaklığa sahip iklimi sebebiyle birçok bölgesi geniş çöllerle kaplıdır. Su ihtiyacı ya umuma açık kurulan ya da şahısların özel açtırdıkları kuyularla sağlanmaktaydı. Araplar bu zor coğrafyada yaşamlarını sürdürebilmek için hayat tarzlarında doğru ya da yanlış bazı özellikler edinmişlerdir. İhtiyaçların sınırlılığı, coğrafyanın tek düze ve sınırlı olması Arapları her ne kadar cömert yapsa da zorunlu ve çaresiz durumlarda istediğini elde etmek için cesaret, hırçınlık, kan dökücülük, vb. özelliklerini de edinmelerini beraberinde getirmiştir.³⁸

Coğrafyanın zorluğu ve kabilecilik taassubu ile Câhiliye Arapları her an savaşa hazır olan bir toplum haline gelmişti. Eğer kişi ya da kabile saldırıya geçmezse zayıf bir kabile olarak görülecek ve diğerleri tarafından saldırıya uğrayacaktı. Esir ve ganimet elde etme, intikam alma, kan davaları, asabiyete bağlı kabile mücadeleleri gibi sebeplerden ötürü savaşlar gerçekleşiyordu. Bu savaşlar o kadar olağan hale gelmiştir ki bunlar daha sonra şiirlere konu olmuş ve destansı anlatılarla “eyyâmü’l-Arab” olarak toplumda dilden dile aktarılmıştır.

³⁵ 7/el-A'râf 77.

³⁶ 11/el-Hûd 64; 26/eş-Şuarâ 157.

³⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed Vâhidî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, vd. (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1994), 2/384; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, nşr. Abdülrezzâk el-Mehdî (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1422), 2/135; Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr ev Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1420), 14/308; Hasen b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisâbüri, *Ġarâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-furkân* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1996), 3/275; Muhammed b. Yûsuf Ebü Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muħîf fî't-tefsîr*, nşr. Sıdkî Muhammed Cemil (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1420), 4/318, 5/75.

³⁸ M. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 23.

Araplar savaşlarda başarılı olmak amacıyla güçlü at ve develer ediniyorlardı. Güçlü ve sağlıklı atlar süvarileri savaşta daha başarılı kılmaktaydı. Bu yüzden karşı saldırıya geçenler süvarileri yenebilmek için atlarının ayaklarındaki sinirlerini (aşıl tendonu) keserek savaşçıları dezavantajlı duruma düşürüyorlardı. Ayağından yaralanan at artık ayakta duramayacağı ve bir daha kalkamayacağı için süvari güçsüz duruma geçecek ve öldürmesi kolaylaşacaktı. Bu örnekler gazvelerde de yaşanmıştır. Câhiliye devrinde “er-Râhib” lakabıyla tanınan ve hicretten sonra Müslüman olan Hanzale b. Ebî Âmir, Uhud Gazvesi esnasında Mekkeli Müşriklerin komutanı Ebû Süfyân ile karşı karşıya gelmiş ve onu saf dışı bırakmak amacıyla atının ayak sinirlerini kesmiş ve ona üstün gelmiştir. Ebû Süfyân yardım çağrısı yapınca Şeddâd b. Esved ona yetişmiş ve Hanzale’yi şehit etmiştir.³⁹ Dil âlimleri kitaplarında Hanzale’nin Ebû Süfyân’ın atına yaptığı hareketin ‘akr olduğunu (فَعَقَرَ حَنْظَلَةَ الرَّاهِبِ بِأَبِي سُفْيَانَ بْنِ حَرْبٍ) belirtmiştir.⁴⁰

Süvariler savaş sırasında kendi hayvanlarına da ‘akr yapmışlardır. Bu durum İslâm öncesi Arap savaş geleneğinden biriydi. Atların düşmanın eline geçerek ganimet ve güç elde etmesini önlemek amacıyla atlarının dizlerindeki kirişlerin kesilerek sakat bırakılması şeklinde yapılır ya da öldürülürdü. Bazen de kişinin korkusuzluğunu kanıtlamak ve düşmanına güç gösterisinde bulunmak amacıyla da ‘akr yaparlardı. ‘Akr’a dair örneklerden bir tanesi Hendek Gazvesi’nde yaşanmıştır. Mekkeli Müşriklerden beş kişilik bir grup hendeği geçmeye çalışmış ve bunu başarmışlardır. Fakat bir süre sonra Hz. Ali yanındaki birkaç Müslüman ile onlara yetişti. Müşriklerden Amr b. Abdided Bedir’de ağır yaralandığı için Uhud Gazvesi’ne katılamamıştı. Bu yüzden Hendek Gazvesi’nde kendini kanıtlamak adına öne atılmış ve mübâreze için bir savaşçı istemişti. Karşısına çıkan Hz. Ali onu İslâm’a davet etmiş ancak Amr, Müslüman olmayı reddetmişti. Hz. Ali’ye “kardeşimin oğlu” diye seslenerek aynı kabileden geldiklerini vurgulamış ve onu öldürmek istemediğini söylemişti. Ancak Hz. Ali onu öldüreceğini söyleyince oldukça kızmış ve hiç düşünmeden atından inip ona ‘akr yapmıştır. İkili arasındaki mücadelede kazanan Hz. Ali olmuştur.⁴¹

‘Akr, savaş sırasında hayvanların boğazını kesmek suretiyle de yapılmaktaydı. İslâm öncesi dönemde Şeybânogulları’dan Bistâm b. Kays, Dabbeogullarından Mâlik b. el-Müntefik’e ait bin develik sürüyü görüp onları elde edebilmek için yaptığı baskında bu yöntemi kullanmıştır. Bistâm önce sürüyü elde etmek için baskın yapmış fakat Mâlik’in Dabbeogullarının süvarilerine haber vermesi üzerine süvariler oraya yetişmiş ve develeri kurtarmaya çalışmışlardır. Bistâm süvarilerin develeri götürdüğünü görünce onları kılıcıyla boğazlamaya başlamıştır. Bunun üzerine Mâlik ona “Ey Bistâm, bu ne beyinsizliktir! Onları boğazlama, çünkü onlar ya senin ya da benim olacaktır”⁴² demiş ve yaptığının ne kadar mantık dışı olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, nşr. Marsden Jones (Beyrut: Dârü'l-Alemi, 1989), 1/273.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, 3/272; İbn Manzûr, “‘akr”, 4/593.

⁴¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu't-Taberî -Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk-* (Beyrut: Dârü't-Türâs, 1387), 2/574; Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*, nşr. Abdullah Muhammed el-Halîlî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427), 2/427.

⁴² Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmirî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1997), 1/549.

Mute Savaş'ının komutanlarından Ca'fer b. Ebî Talib'in atına 'akr uyguladığına dair bilgiler yer almaktadır. Taberî'de aktarılan rivayette Ca'fer, Zeyd b. Hârise'nin şehit düşmesi sonucunda sancağı teslim almış fakat etrafı kuşatılmıştır. Atından indikten sonra onu 'akr etmiş yani öldürmüş, kendisi de şehit düşünceye kadar savaşmıştır. Taberî onun İslâm'dan sonra Müslümanlar arasında atını savaşta öldüren ilk kişi olduğunu da belirtmiştir.⁴³ Ebû Dâvûd'da da geçen rivayetin sahit olmadığı bildirilmiştir. Nitekim dönem olarak baktığımızda Hz. Peygamber'in hayvanlara zarar verilmemesi ve haksız yere öldürülmemesi üzerine söylediği hadisler göz önünde bulundurulduğunda bu rivayetin sahitliği sorunlu gözükmektedir.

2.2. Cömertlik Göstermek Amacıyla Yapılan 'Akr

Yiğitlik ve kahramanlıktan sonra cömertlik İslâm öncesi Arapların en çok övündükleri özellikler arasında bulunmaktaydı. Şiirlerde bu konuya sıklıkla yer verilmiş, hatta Arapların ünlü şairlerinden Ebû Temmâm, *el-Hamâse* adlı eserinde bir bölümü cömertlik üzerine olan şiirlere ayırmıştır.⁴⁴ Misafirlerin yedirilmesi, içirilmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi Araplarda üstünlük göstergesi olduğunun en çarpıcı örneği Mekke görevleri arasında olan “rifâde”dir. Câhiliye Dönemi'nin başlarında, bu görev için hacca gelenlere Mekke halkı tarafından toplanan bağışlarla oluşturulan fondan yemek yedirilirken, zamanla bu görev prestij ve onur kaynağı olarak kabul edildiğinden varlıklı kişiler ile Mekke ve Kâbe'nin yönetiminde söz sahibi olan kabile liderleri tarafından devralındı. Önceleri hurma, kuru üzüm, ekmek, yağ, buğday ve arpa gibi mütevazî yemekler ikram edilirken Mekke'de putperestliğin yaygınlaşmasına sebep olan Amr b. Lühay'ın ilk defa deve kesmesiyle et ağırlıklı yemeklerin ikram edilmesi gelenek haline geldi.⁴⁵ Haliyle bu durum cömertliğin şanı olarak görüldüğünden deve kesip yedirmek Araplar arasında yaygınlaşarak devam etmiştir.

Cahiliye toplumunda deve kesip yedirmek sadece hac için gelenlere değil kişinin arkadaşlarına ve çevresine cömertliklerini göstermek amacıyla da yapılırdı. Ancak bunu kendi muhayyilelerinde daha gösterişli hale getirmek ve çevresine gücünü kanıtlamak amacıyla 'akr yaparak gerçekleştiriyorlardı. Hayvanın etinden çevresindekilere ikram edecekse dizlerindeki sinirleri keserlerdi ve bunun için de en iyi ve en besili hayvanı tercih ederlerdi. Muallaka şairlerinden Tarafe b. Abd (564[?]), geceleyin arkadaşlarıyla şarap içerken, onlara cömertliğini göstermek amacıyla bir deveyi nasıl 'akr ettiğini şöyle anlatmıştır:

“Ben (kesip de etinden arkadaşlarıma ikram etmek üzere) elimde yalın kılıç ile üzerlerine doğru yürürken, uyumakta olan develerin nice önde olanları benden korkup ürkmüştür.

Böylece yaşlılıktan bir deri bir kemik kalmış ihtiyar babamın en değerli mallarından besili ve iri memeli bir dişi deve elime geçti.

⁴³ Taberî, *Târîhu't-Taberî -Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 3/39.

⁴⁴ Harun Ögmüş, *Câhiliyye Döneminde Araplar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 218; Yakup Göçemen, *Ebû Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 114.

⁴⁵ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Rifâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/97.

(Kestiğim devenin) incik ve diz kemikleri (kılıcımla vurduğum zaman) kopunca babam '(böyle soylu bir deveyi kesmekle) ne kadar kötü bir iş yaptığını görmüyor musun?' diyerek acındı.

(Babam yanındakilere dönüp) 'baksanıza, ne dersiniz, bize karşı gelip (en değerli devemi kesmek suretiyle) haddini aşan şu sarhoşa ne yapmalı?' dedi.

(Sonra yine kendisi) 'Bırakın, (benim oğlum ve mirasçım olduğundan) bu deve zaten onun malıdır, siz engel olmazsanız daha fazla kesecek' dedi.

Hizmetçi kızlar kestiğim devenin (karnından çıkan) yavrusunu ateşli külde kızartıyorlardı ve bize ince ince doğranarak terbiye edilmiş hörgüç eti ikram ediliyordu."⁴⁶

Şiirden de anlaşıldığı üzere Tarafe doğumu yaklaşmış hamile deveyi sözde cömertliğini göstermek amacıyla acımadan 'akr etmiş ve henüz doğmamış yavrusu da keserek oradakilere ikram etmişti. İlk başta Tarafe'nin babası oğlunun bu yaptığını tenkit etmesine rağmen ailesinin cömertliğini kanıtladığını düşündüğünden bu acımasızca davranışını desteklemiştir.

2.3. 'Akr Yarışları - Mu'âkara/Ta'akkur

Cömertliklerini kanıtlamak isteyen Araplar 'akr etmede yarışa girerlerdi. Bu yarışa göre iki rakip cömertlik üzerine bir iddiaya tutuşurdu. Yarışın gereği olarak, kendi develerinin bacak sinirlerini kılıçlarıyla keserler ve bacaklarındaki sinirleri kesilen develer ayakta kalamayarak yere düşerlerdi. Bu mücadelede, kim daha fazla devesini bu şekilde sakat bırakırsa, o kişi yarışmanın galibi olurdu. Karşılıklı yapılan bu yarışta rakiplerden biri kılıcıyla bir deve 'akr edince diğer rakip de onu rekabetine karşılık bir deve 'akr eder ve bu rekabet üzerine yapılan yarış, rakiplerden biri vazgeçene kadar devam ederdi. Vazgeçen kişi cömertlik yarışını kaybetmiş olurdu. Bu sözde cömertlik yarışı "Mu'âkaratü'l-A'râb" ya da "ta'akkur" adıyla bilinirdi.⁴⁷

Hizmetçi kızlar kestiğim devenin (karnından çıkan) yavrusunu ateşli külde kızartıyorlardı ve bize ince ince doğranarak terbiye edilmiş hörgüç eti ikram ediliyordu."⁴⁶

Hiz. Peygamber'in 'akr'ı yasaklamasına rağmen onun vefatından sonraki yıllarda maalesef bu geleneği yeniden canlandırmak isteyen bazı şahıslar bulunmaktaydı. Hicretten otuz dört sene sonra, Hiz. Ali halife iken bir gün başkent Kûfe'de, ünlü Arap şairi Ferezdak'ın babası ile İbn Vâil cömertlik yarışı, yani mu'âkara yapmak için sözleşmişlerdi. Gündüz vakti Kûfe'nin dışındaki akarsuya develerle varınca, her ikisi de kendi develerinden yüz tanesini 'akr etmek üzere iddiaya tutuşmuşlardı. Yarışmaları izlemeye meraklı olanlar daha önceden mu'âkara yapılacağını duyunca olaya şahit olmak için burada toplanmıştı. Develer sulamak için getirildiğinde sözleşen iki rakip, ellerine kılıçlarını alarak develeri 'akr edip sözde büyük bir cömertlik gösterircesine acımasızca onları yaralayıp katletmişlerdi.⁴⁸

3. HZ. PEYGAMBER'İN 'AKR'I YASAKLAMASI

⁴⁶ *Yedi Askı*, çev. Nurettin Ceviz vd. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 61; Sarıcık, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, 266.

⁴⁷ Ebü'l-Kâsım Cârullah b. Mahmûd ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, nşr. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), "akr", 1/669; Sarıcık, *Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi*, 72.

⁴⁸ İbn Manzûr, "akr", 4/593; el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/30; Sarıcık, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, 267; Michael Bonner, "Poverty and Charity in the Rise of Islam", *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts* (Albany: State University of New York Press, 2003), 20-21.

Hayvanlar, evrenin olmazsa olmaz en önemli unsurlarıdır. Yaşam alanları ve üstlendikleri görevlerle dünya dengesinin korunması açısından büyük bir öneme sahiptirler. Sesleri, renkleri ve muhteşem görüntüleri ile dünyanın süsü ve güzelliğidirler.⁴⁹ Allah her canlıyı evrende bir misyonu yerine getirmek ve düzeni korumak amacıyla yaratmıştır. Can taşıyan her varlığın yaşama hakkının olduğunu ve yaşama haklarının haksız yere elinden alınmasını yasaklamıştır.⁵⁰ Arapçada hayvan kelimesinin kökü Allah’ın isimlerinden de olan *hayy* yani “diri, canlı, hayat sahibi” kavramından gelmektedir. Arapçanın gramer kuralları ile bu kelime bitki ve mikroorganizmalar dışındaki canlı varlıkları temsilen *hayvan* şekline dönüşmüştür.⁵¹ Hayvanları yaratmayı irade buyurmuş ve onlara *Hayy* ismiyle hayat bahşetmiş olan Allah, masum bir hayvanın hayatına meşru bir gerekçe ve izin olmaksızın son verilmesine müsaade etmemiştir.⁵²

Kur’ân’da müminlerin güzel davranışlarından bahsedilirken “Sâile ve mahruma mallarından belli bir pay ayırırlardı.”⁵³ ayetiyle övgüye layık müminlerin yardım severliklerine dikkat çekilmektedir. Tefsir âlimleri bu ayette geçen *mahrum* kavramı için “ihtiyacını belli edemeyip isteyemeyen varlıklar” şeklinde yorumlamışlardır. Hayvanlar ihtiyacını belli edemeyen ve maruz kaldığı eziyetleri dillendiremeyen varlıklar olduğu için, ayette geçen *mahrum* kavramının can taşıyan hayvanlara işaret edildiğini belirtmişlerdir. Tefsir âlimlerinin ayetleri bu şekilde yorumlaması hayvan haklarına dikkat çekmesi açısından önemlidir.⁵⁴ Nitekim Hz. Peygamber de hayvanların ihtiyaçlarını dile getirmediği ve insanların onları koruyup gözetmeleri gerektiğini “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’tan korkun”⁵⁵ hadisiyle ifade etmiştir. Onların *mahrum* olmaları ve kendi dilleriyle sıkıntılarını belli edememeleri sebebiyle, Allah’ın insanlara verdiği bir görev olarak haklarının korunması elzem bir sorumluluktur.

Kur’ân’da her türden güzel davranışların ve iyiliklerin salih amel olarak nitelendirildiği gösterilmektedir ki⁵⁶ hayvanlara gösterilen merhamet dolu davranışlar ve iyilikler de bu kapsama dahil olduğu için cennete girme vesilesi olarak kabul edilir. Nitekim ashâb Hz. Peygamber’e hayvanlara yapılan iyiliklerden sevap kazanıp kazanmayacaklarını sorunca onlara “Evet! Her ciğer sahibi (canlı) için bir sevap vardır” buyurmuştur.⁵⁷ Bu hadisten anlaşılacağı üzere Allah Müslümanların hayvanlar için yaptıkları iyiliklerini onlar için ebedi mutluluk yurdu olan cennete gitmelerine vesile kılmıştır. Hayvanlara gösterilecek en güzel merhamet örneklerine sahip kişi hiç şüphesiz Hz. Peygamber’dir. Nitekim hadislerinde Allah’ın merhametini isteyenlerin yaratılan

⁴⁹ 16/en-Nahl 6.

⁵⁰ 6/el-En’âm 151.

⁵¹ “Hy” kökünden geldiği için kelimenin aslı “hayeyân” iken söyleniş zorluğunu kaldırmak amacıyla “yâ” harfi “vâv”a dönüştürülmüş ve “hayevân” şeklinde söylenmiştir. Kürşat Demirci, “Hayvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/81.

⁵² Sabri Erturhan, “Hayvan Öldürme ile İlgili Fikhî Hükümler”, *Bilimname* 17/2 (2009), 100.

⁵³ 51/ez-Zâriyât 19.

⁵⁴ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/124-125.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4/200.

⁵⁶ 2/Bakara 25.

⁵⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *Şahîh-i Müslim*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru Taybe, 2006), 1068; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 4/201.

diğer canlılara merhamet göstermesi gerektiğini,⁵⁸ hayvanlara karşı şefkat ve merhametten yoksun olanların Allah'ın merhametinden yoksun kalacaklarını buyurmuştur.⁵⁹

'Akr geleneği ile ilgili verilen örnekler bu âdetin hayvanlara ne kadar büyük bir eziyet yaşattığı ve korkunç bir uygulama ile canlarının alındığını göstermektedir. Bacaklarındaki sinirleri kılıçla kesilen hayvanlar, vücudunu taşıyamayarak yıkılmakta, çırpınmakta, ayağa kalkmaya çalıştıkça daha çok acı çekmekteydi. İslâm'da 'akr'ın kabul edilemeyeceğine dair en güzel örnek Allah'ın günahsız ve masum bir deveye 'akr uygulayan Semûd kavmiyle ilgili kıssayı örnek vermesidir. Semûd kavmine hem itaat etmedikleri hem de Allah'ın bir mucizesi olarak dişi deveyi 'akr uygulayarak canice öldürdükleri için Allah tarafından şiddetli azaba tutulmuşlardır.⁶⁰

Hayvanlara verilen yaşama hakkı, tür, cins, yaratılış farkı gözetilmeksizin her hayvana eşit olarak verildiğinden Hz. Peygamber, bütün hayvanların sebepsiz ve keyfi bir şekilde öldürülmesini yasaklamıştır.⁶¹ İnsanların haksız yere yaşama hakkını elinden aldıkları her hayvandan ahirette hesaba çekileceğini⁶² ve bu şekilde öldürülen her hayvanın ahirette insanlardan hesap soracağını⁶³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, 'akr uygulamasının İslâm'ın emrettiği her canlının yaşama hakkı ve haksız yere öldürülmemesi ilkelerine uymadığından "İslâm'da 'akr yoktur"⁶⁴ buyurarak bu geleneğin her türlüşünü yasaklamıştır. Nitekim kurban kesilirken Hz. Peygamber hayvanlara merhamet edilmesini, acılarını en aza indirecek şekilde kesilmelerini hatta korkmamaları için birbirlerinin yanında kesilmemelerini emretmiştir.⁶⁵ Hz. Peygamber'in bu hassasiyetine bakıldığında 'akr'ın bu ilkelerle taban tabana zıt olduğu görülmektedir. Bu yüzden de 'akr'ın devam edilmesinin kabul edilemez bir gelenek olduğu aşikârdır.

Hayvanları şeytanın telkinleriyle öldürenlerin sunduğu etlerin ve Allah'ın adının anılmadan kesilenler hayvanların yenilmeyeceği Kur'ân'da ifade edilmiş ve bunlar büyük günahlardan olduğu bildirilmiştir.⁶⁶ Hz. Peygamber kurbanların Allah adına kesilmemeleri, acı verilerek öldürülmeleri, gösteriş ve riyakarlık üzerine kesilmiş olmaları gibi sebeplerden ötürü cömertlik yarışı için yapılan mu'âkaratü'l-Arâb'ı yasaklamıştır.⁶⁷ Bunun yanında savaşlarda kadınlar ve çocuklarla beraber diğer canlılara da zarar verilmemesi, hayvanların 'akr edilerek telef edilmemesi konusunda da uyarılarda

⁵⁸ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 5/298.

⁵⁹ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, 1508, 1821; Müslim, *Şahîh-i Müslim*, 1095.

⁶⁰ 7/Araf, 76-78; 11/Hûd 65,67-68; 91/Şems 14.

⁶¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 3/539-540; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübil-Arabiyye, t.y.), 1075.

⁶² Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmen'am Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001),4/489.

⁶³ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/367.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 5/128.

⁶⁵ Detaylı bilgi için bk. Adnan Koşum, *İslam Hukukunda Hayvan Hakları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 140-156.

⁶⁶ 6/el-En'âm 121.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 5/441; İbn Manzûr, "'akr", 4/593.

bulunmuştur. İbn Abbâs’ dan gelen rivayette de yemek için kesilmediği müddetçe hayvanların ‘akr edilmesi yasaklanmıştır.⁶⁸

Hiz. Peygamber’in yasağına rağmen onun vefatından sonra önceki bölümde anlattığımız üzere Ferezdak’ın babası ile İbn Vail bu geleneği gerçekleştirmek üzere mu‘âkara’ya girişmişlerdi. İslâm’ın merhamet emriyle uyuşmayan sözde cömertlik yarışına dair bilgisi olan dönemin halifesi Hiz. Ali onların iddialaşmalarından haberdar olunca beyaz katırı üzerinde oraya gelerek develerin etlerinden yememelerini, çünkü bu hayvanların Allah’tan başkası için ve riya, şöhet, cömertlik niyetiyle kesildiklerini belirterek oradakileri uyarılmış ve onlara engel olmuştur.⁶⁹ Bu gelenek, insanlara sözde cömertlik göstermek ve kestikleri hayvanların etinden ikram etmek gibi toplumda güzel kabul edilecek bir davranış gibi görünse de gösteriş amaçlı yapıldığı, Allah rızası için yapılmadığından etlerinden yenmeyeceği ve hayvanlar acımasızca katledildikleri için dinde yerinin olmadığı Hiz. Ali tarafından da vurgulanmıştır. Hiz. Ebû Bekir halifeyken orduları fetih için gönderdiğinde Hiz. Peygamber’in sakındırdığı hayvanları yaralayarak telef etmeleri âdetini gittikleri yerlerde yapmamaları konusunda uyararak yemek ihtiyacını karşılamak amacı olmadığı takdirde koyun ve develerin ‘akr edilmemesini emretmiştir.⁷⁰

SONUÇ

Hayvanların kurban edilerek ya da yaralayarak öldürüldüğü bir gelenek olan ‘akr’a dair müstakil bir çalışma yapılmamış olmasına rağmen İslâm öncesi Arap toplumunda sıkça rastlandığı tespit edilmiştir. ‘Akr’ın bu dönemde gelenek hale gelmesinin alt yapısında toplumun inanışlarının ve asabiyet anlayışının öneminin olduğu görülmektedir. Bu yüzden de ‘akr’ın yapılışı dinî ve toplumsal durumlara göre farklılık göstermektedir.

Halkın inançları göz önünde bulundurulduğunda kabir başlarında hayvanların kurban edilerek yapılan ‘akr geleneği, kabirde yatan kişiye olan sevgiyi, bağlılığı göstermekteydi. Onun hayattayken yaptığı cesaret dolu kahramanlıklara ve ailesine, kabilesine sunduğu cömertliklere karşılık yakınları çoğunlukla deve, koyun ve genel olmasa da inek ‘akr ederek kabirdeki kişiye öteki dünya için sundukları bir hediyedir ve onun ahdine vefa karşılığı olarak gösterdikleri bir cömertlik ritüelidir. Kurban edilen hayvanlar kabirdeki şahsın öteki dünyadaki yolculuğunda bineği olacağı için orada da kahramanlıklarına devam edebilecek ve yolculuğu bu şekilde kolaylaştırılmış olacaktı. Kabir başında ‘akr edilen hayvanlar kurban olarak kesildikten sonra eti yemek olarak tüketmek amacıyla ölen kişi adına yakınlarla ve çevresine dağıtılırdı. Bazı hayvanlar ise boğazlanacak kadar şanslı değildi. Çünkü kabir başlarında develerin bacaklarındaki sinirleri keserek onları sakatlamakta ve öylece can çekişir halde terk etmekteydiler. Yaralı halde kabir başında kalan çaresiz hayvanlar, yabanilerin gelerek kendilerini parçalamasını beklemekteydiler. Bu türden yapılan ‘akr’ın amacı yine kabirdeki şahıs adına doğadaki diğer hayvanlara ikramda bulunmak ve bu şekilde kabilenin

⁶⁸ İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fi ğarîbi’l-ħadîs ve’l-eser*, 3/272; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Fâik fi ğarîbi’l-ħadîs*, nşr. Ali Muhammed Becâvî - Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Lübnan: Dârü’l-Mearife, t.y.), 3/16.

⁶⁹ el-Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 3/30; Sarıcık, *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*, 267.

⁷⁰ Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta*; nşr. Ebu Usâme Selîm b. İd el-Hilâlî (Dubai: Mektebetü’l-Furkan, 1424/2003), 3/16-17; İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fi ğarîbi’l-ħadîs ve’l-eser*, 3/273.

de cömertliğini kanıtlamaktı. Ayrıca aile yakını olmayan kişilerin, hayattayken insanlara faydası olmuş veya toplum tarafından çok sevilmiş kahramanlıkları ve misafirperverlikleri ile meşhur ölümler için onlara verdiği değeri ve sevgiyi göstermek niyetiyle 'akr yaptığı bilinmektedir. Kabirlerin akıtılan kanlarla sulanması de bu gelenekler arasında yer almaktaydı.

Hayvanları yaralamak suretiyle yapılan 'akr ise farklı amaç ve durumlara bağlı olarak gerçekleştirilmekteydi. Savaşlarda veya düellolarda karşı tarafa güç gösterisinde bulunarak (tabiri caizse bir nevi gemileri yakmak) cesaretlerini ve korkusuz olduklarını ortaya koymak amacıyla kendi atlarının ayak sinirlerini keserek veya ciddi şekilde yaralayarak 'akr yapmışlardır. Bu türden 'akr'ın, bazen de atlarının veya develerinin düşmanın eline geçmemesi ve onlara kazanç sağlamaması için yapıldığı da bilinmektedir.

Cömertlik adına yapılan 'akr yarışlarında cömertliğini kanıtlamak isteyen iki kişi kendi sürülerindeki hayvanlara karşılıklı olarak 'akr yapıp onlarca hayvanı sakat bıraktıktan sonra etlerinin dağıtılıp ikram edilmesi için yarışa tutuşurlardı. Hayvana uygulanan darbeler kimi zaman onları izleyen kişileri coşturduğu ve 'akr yapan kişilere daha çok tezahürat yaptıkları görülmüştür.

'Akr geleneğinin İslâm'a uygun olmadığı, aksine İslâm'ın her canın korunması ve onlara merhamet gösterilmesi prensibine ters düştüğü açıktır. 'Akr'ın dinde yerinin olmadığı en çarpıcı örneği Semûd kavmidir ve ibret alınması için Kur'ân'da onların durumu zikredilmiştir. Allah'ın Semûd kavmine dokunulmasını yasakladığı ve serbestçe dolaşmasına izin verdiği deveyi 'akr ettikleri için onların Allah tarafından şiddetli bir azapla helak edildiği buyurulmuştur. Nitekim Hz. Peygamber de gerek kurbanların Allah adına kesilmemesi gerekse hayvanların acı çekerek ölmesinden dolayı "İslâm'da 'akr yoktur" buyurarak 'akr'ın her türlüünü yasaklamış ve bu geleneği ortadan kaldırmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevâd. *el-Mufaşşal fî târîhi'l- 'Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdat: Câmi'atü Bağdât, 1993.
- Altıntaş, Ramazan. “İslâm Öncesi Arap Düşüncesi”. *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Aklî Düşünce ve Felsefenin Doğu'dan Doğuşu: Babil-Keldani-Çin-Hint-İran-İbranî Gelenekleri*. ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ali Osman Kurt. 1/1089-1108. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Âlûsî, Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh. *Bulûğu'l-ereb fî ma`rifeti aḥvâli'l- 'Arab*. nşr. Muhammed Behcet el-Eserî. 3 Cilt. y.y.: Dârü'l-Kütübî'l-Mısıryye, t.y.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Batmaz, Atilla. “Urartu Dininde Kurban Kavramı ve Kurban Uygulamaları”. *Bellekten* 77/280 (Aralık 2013), 801-832.
- Bonner, Michael. “Poverty and Charity in the Rise of Islam”. *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*. 13-30. Albany: State University of New York Press, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Şahîḥu'l-Buḥârî*. Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423.
- Cârim, Muhammed Nu'man. *Edyânü'l-'Arab*. y.y.: Matbaatu's-Sa'âde, 1341.
- Yedi Askı*. çev. Nurettin Ceviz vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Çakmak, Fikrullah. “Câhiliye Şiirinde Ahiret İnancı”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (Aralık 2021), 119-146. <https://doi.org/10.51553/bozifder.975138>
- Çelik, Ali. “Asr-ı Saadette Halk İnançları”. *Bütün Yönleri ile Asr-ı Saadette İslam*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Dağcı, Şamil. “İşkence”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/429-433. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Demircan, Adnan. “Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Cahiliye Arapları”. *Hız Peygamber'in (sas) Doğduğu Çevre ve Toplum*. ed. Adnan Demircan. 4-88. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Demirci, Kürşat. “Hayvan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. nşr. Şu'ayb el-Arnâvût - Muhammed Kâmil Kurre Büleli. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-'Alemyye, 2009.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*. nşr. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Erturhan, Sabri. “Hayvan Öldürme ile İlgili Fıkhî Hükümler”. *Bilimname* 17/2 (2009), 97-121.
- Fahredden er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîrü'l-kebîr ev Mefâtîḥu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyye, 1420.
- Fayda, Mustafa. “Câhiliye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-Muhîr Tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Göçemen, Yakup. *Ebü Temmâm Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Gökçek, L. Gürkan - İnce, Gülbin. "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da İnanç Sistemi". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2016), 43-56.
- Günaltay, M. Şemsettin. *İslam Öncesi Arap Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn. *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*. nşr. Abdullah Muhammed el-Halîlî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427.
- Halîl b. Ahmed, Ebü Abdîrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'ayn*. nşr. Abdülhamid Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Hattâbî, Ebü Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed. *Ġarîbü'l-ġadîs*. nşr. Abdülkerîm İbrâhîm el-Ġurbâvî. 3 Cilt. y.y.: Dâru'l-Fikr, 1402/1982.
- İbn Abdürabbih. *el-İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404.
- İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb. *el-Muġabber*. nşr. Eliza Lichten Stater. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyarî, Abdülhafîz Şelebî. 2 Cilt. Kahire: Şirketü Mektebe ve Mabaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd b. Abdîlbâkî. y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübil-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. nşr. Abdülrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabiyye, 1422.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târîġ*. nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmirî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabiyye, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn. *en-Nihâye fî ġarîbi'l-ġadîs ve'l-eser*. nşr. Tâhir Ahmed Zâvî, Mahmûd Muhammed Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn. *el-Eġânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1410.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Koşum, Adnan. *İslam Hukukunda Hayvan Hakları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Rifâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Lane, Edward William. *An Arabic-English Lexicon*. 8 Cilt. Beirut: Librairie du Liban, 1968.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Ebî Âmir. *el-Muvaţta’*. nşr. Ebu Usâme Selîm b. İd el-Hilâlî. 5 Cilt. Dubai: Mektebetü'l-Furkan, 2003.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-edeb*. nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabiyye, 1997.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Şahîh-i Müslim*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dâru Taybe, 2006.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmen'am Şelbî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nizâmeddin en-Nisâbüri, Hasen b. Muhammed. *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve reġâ'ibü'l-furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1416.
- Öġmüş, Harun. *Câhiliyye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Özaydın, Abdülkerim. “Beliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/419. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâîl el-Abbâs. *el-Muġîţ fi'l-luġa*. nşr. Muhammed Hasan el-Yâsîn. 11 Cilt. Beyrut: İlmü'l-Kütüb, 1994.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl. *Sübülü's-selâm*. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, y.y.
- Sarıcık, Murat. “Hayvanlara Şefkat ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/33 (Aralık 2014), 61-86.
- Sarıcık, Murat. *İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Sayın Alsan, Şenay. “Türk Kültüründe Ölüm Olgusu ve Ölüm Sonrası Ritüelleri”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15/37 (2022).
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Ensâb*. nşr. Abdurrahmân b. Yahya Muallimî. 13 Cilt. Haydarâbâd: Meclis Dâiretü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1962.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. “İlk Dönem İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Cahiliye Araplarında Ahiret İnancı”. *Cahiliye Araplarının Ahiret İnancı*. 9-49. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Târîġu't-Taberî -Târîġu'r-rusül ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-Türâs, 1387.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u'l-kebîr*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Ünal, Halit. “Atîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed. *el-Vasîf fî tefsîri'l-Çur'âni'l-mecîd*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, vd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Vâkidî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. nşr. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-A'lemi, 1989.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. nşr. İbrahim et-Terzî. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'a Hükümetü'l-Kuveyt, 1972.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah b. Mahmûd. *Esâsü'l-belâğa*. nşr. Muhammed Bâsil. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Fâ'ik fî ğarîbi'l-ħadîs*. nşr. Ali Muhammed Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Mearife, t.y.